

När USA påbörjade resan västerut

USA:s dominans av kontinenten kan i efterhand verka oundviklig men var ingen självklarhet för den första generationen politiker, skriver Per-Olof Bolander i sin anmälan av Stephen Ambroses bok om USA:s expansion västerut.

USA föddes inte som stormakt. Den nya nationen var en löst sammanhållen federation av småstater i östra delen av den nordamerikanska kontinenten, en kontinent där brittiska, franska, spanska och ryska intressen redan mutar in eller gjorde anspråk på de väldiga territorierna västerut. Där levde redan ett stort antal indianstammar som visserligen var tekniskt och snart numerärt underlägsna men ändå ett stort hinder för vidare kolonisation.

Saklitteratur

Stephen Ambrose
Undaunted Courage - Meriwether Lewis, Thomas Jefferson, and the opening of the American west
Simon & Schuster, 1996

USA:s dominans av kontinenten kan i efterhand verka oundviklig men var ingen självklarhet för den första generationen politiker. Motståndet var stort mot de entusiaster som bokstavligen talat ville leda nationen in på okänd mark.

Entusiast

Den störste entusiasten var Thomas Jefferson, författaren till självständighetsdeklarationen och 1800 vald till president. Jefferson kom från en godsägararistokrati som ständigt hungrade efter nytt land. Han var idealisten som i

USA såg fröet till frihet och lycka för världen. Han var klassicisten som i de antika författarnas efterföljd framhöll den egna gården som ett villkor för personlig lycka och medborgerlig dygd. Han hade upplysningsmannens kärlek till hårda fakta om allt mellan himmel och jord. Allt detta gjorde det naturligt för honom att blicka västerut.

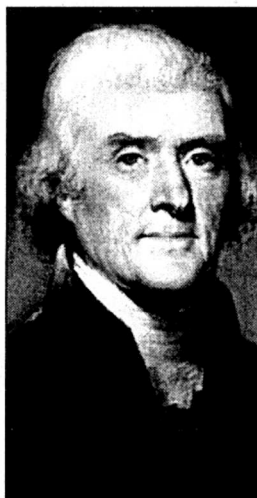
Fördubblade territoriet

När Napoleon erbjöd de franska besittningarna för 60 miljoner franc kunde Jefferson inte tacka nej. Affären fördubblade 1803 i ett slag USA:s territorium. Gränsen flyttades västerut från Mississippi-floden till Klippiga bergen. Ingen visste mer exakt eftersom området inte definierats med kartkoordinater utan bestämdes av de stora vattendragen och deras uppsamlingsflöden.

En expedition uppför Missouri-floden och över bergen till Stilla Havet var ett redan planerat och av Jefferson omhändertaget projekt som i och med markköpet blev en nationell angelägenhet av största vikt. Till ledare för denna färd fyllda och politiskt känsliga uppdragsfärd utsåg presidenten sin sekreterare, en 28-årig granne från Virginia. Valet var inte så märkligt som kan tyckas. Godsägarna i Jeffersons Virginia var ett hårdt nybyggarsläkte som i tidig ålder blev experter på djur och natur samtidigt som de skoldes i ledarskap och initiativförmåga.

Lewis hade visat sig kapabel att driva ett gods och var en ypperlig jägare. Han hade även hunnit med en militär karriär, och Jefferson kände sin sekreterare som en intelligent och hängiven politisk anhängare som skulle göra sitt allra yttersta.

Den expedition Lewis fick ansvara för hade flera syften. Viktigt var att kartlägga Missouri-flodens övre lopp, för att bestämma USA:s nya gräns och, minst

När Napoleon erbjöd de franska besittningarna för 60 miljoner franc kunde Jefferson inte tacka nej. Affären fördubblade 1803 i ett slag USA:s territorium.

lika viktigt, försöka finna en vattenförbindelse med västkustens stora vattendrag, Columbiafloden. Farbara floder var tidens mest effektiva kommunikationsmedel, för många transporter det enda tänkbara.

Vidare skulle man underrätta indianstammarna om den politiska nyordningen och vinna deras förtroende och respekt, samt medla mellan stridande stammar, som en förberedelse för ordnad och av USA kontrollerad handel. Slutligen hade Jefferson inte varit Jefferson om han inte instruerat Lewis att dokumentera områdets klimat, flora och fauna och studera indianerna etnografiskt.

Presidenten hoppades på att expeditionen skulle finna såväl le-

vande mammutar som ättlingarna till Israels förlorade stammar. Efter en snabbkurs i botanik, zoologi och astronomi för framstående vetenskapsmän i presidentens vänkrets började Lewis proviantera och rekrytera handplockade soldater till expeditionen. Hösten 1803 började färden från Pittsburgh. Efter vinterläger vid St. Louis vidtog det verkliga upptäcktsresandet följande vår och kapten Meriwether Lewis med vännen och officerskollegan William Clark och tretio man försvann under presidentens och allmänhetens horisont, utan några möjligheter till kommunikation.

Sensation

Återkomsten hösten 1806 var en av årets största sensationer och bar bud om både framgång och misslyckande. Endast en deltagare avled under färden, trots förfärliga strapas, sjukdomar, perioder utan mat, flera hotfulla möten och en våldsam skärmytsling med indianer. Man hade nått Stilla havet, efter att färdats upp för Missouri i kanoter och korsat Klippiga bergen.

I det stora material som Lewis förde med tillbaka fanns nyritade kartor och beskrivningar av cirka 300 tidigare okända växter och djur. Men någon enkelt framkomlig förbindelse mellan de stora farbara floderna fanns inte. Klippiga bergen hade visat sig vara högre och mer svårforcerade än någon trott. Hoppet om att binda samman kontinenten kommunikationsmässigt tycktes krossat.

Inga effekter

Lewis och Clarks expedition gav alltså inte de omedelbara effekter man hoppats på och när saken hejlet lagt sig slutades den av de flesta. Först mot glömdes den av de flesta. Först mot slutet av 1800-talet började den uppmärksammas på nytt, då som en nationell histo-

risk klenod, den första och bästa berättelsen om hur den amerikanska pionjärandan erövade kontinenten. Historien berättas på nytt av historikern, patrioten och naturalskaren Stephen Ambrose i Undaunted Courage.

Ambrose är en sympatisk och skicklig berättare som här kombinerar en klart uttalad och smittande entusiasm för ämnet med historikerns kritiska attityd. Det är som framgår av titeln en berättelse om hjältemod, om föredömligt ledarskap i många kritiska situationer, dock inte alla. Lewis största brist var hans naiva tro att indianerna kunde fås att tjäna amerikanska intressen med vackra tal och presenter.

Tragik

Det är också en tragisk och vemodig berättelse. Tragiken ligger i Lewis öde. Efter att ha firats och utnämnts till guvernör i Louisiana gick hans bana snabbt nerför. Dryckenskap, depressioner, politiska gräl och ekonomiskt trassel ledde honom till självmord tre år efter hemkomsten i triumf.

Det vemodiga består i insikten att ingen längre kan se vad Lewis och hans män såg. Det som då verkade vara outömligt överdåd är idag i bästa fall konserverade ytor för turism och sentimentalt naturdyrk. Lewis kunde utan motsägelse uttrycka sin hänförelse för naturen och skjuta på allt levande han såg i den.

Så skulle det inte förbli länge till.

Expeditionen lockade snabbt till efterföljare, ivriga att exploatera naturens rikedomar. Med ångkraftens hjälp genomfördes erövringen av kontinenten snabbare och mer slutgiltigt än Jefferson och Lewis kunnat ana. När intresset för Lewis och Clarks expedition åter vaknade var den erövringen i huvudsak avslutad.

PER-OLOF BOLANDER

Sture Dahlströms nya roman *Stilla dagar* på floden anmäls av Peter Elmlund.

At spränga samhället i luften och förändra livet, det var surrealismens grundläggande målsättning, inte att skapa en ny konstnärlig eller filosofisk riktning. Rörelsen var besläktad med den revolutionära kommunismen i så måtto att den bekämpade social orättvisa, religiös fördomning, imperialistisk militarism och borgerlig moral. Där emot tog den avstånd från våldsvärdismen och terrorism. Det vapen surrealismerna föredrog var SKANDALEN. Personer och företeelser i det borgerliga samhället skulle skymfas så att dess hemliga och förhatliga drivkrafter avslöjades.

Roman

Sture Dahlström
Stilla dagar på floden
Norstedts

I samband med en utställning i Zürich satte målaren Max Ernst någon gång på 20-talet upp en föreställning med en liten flicka, som iklädd konfirmationsskrud

Spräng samhället i luften!

läste upp en starkt pornografisk text av vilken hon inte begrep ett skvatt. En förfärlig skandal.

Som ett av de vackraste smådebrevet i surrealismens historia betecknar Luis Buñuel det brev som två medlemmar i rörelsen skickade till kursettan i en årskull vid militärakademien i Saint-Cyr. Där stod saker som: "Vi spottar på trikoloren. Tillsammans med era uppviglade soldater skall vi hänga inlånorna från alla officerare i hela franska armén att torka i solen. Tvingar man ut oss i krig, kommer vi åtminstone att dra i tjänst under den ärorika tyska pickeluhvan..." Brevet åstadkom inte bara stort upståndelse, det fick dessutom rättsliga efterföljder.

I takt med att moderniteten och sekulariseringen erövrade världen förlorade upptågten sin verkan. En tid av repressiv tolerans följde och i mitten av 50-talet konstaterade surrealismens centralfigur André Breton att skandalen inte längre var möjlig.

En förhastad slutsats. När mo-

dernismen förlorat sin kraft, drömmen om det eviga framsteget stäcks och nya sociala konflikter dykt upp runt stugkuten i takt med globaliseringen har det moraliska klimatet svängt. Åter upplever vi den tidiga modernismen som provokativ; sena imitatorer som Dan Wolgers lyckas med sina förtretligheter. Tredje världens moraliska motoffensiv skapar sina världskändisar som Rushdie, Nasrin med flera. Och kanske viktigaste av allt, den visidanta hållningen till sexualiteten utmanas från alla håll och kanter.

Tiden är inne

Kanske är därför tiden inne för Sture Dahlström, Sveriges ledande surrealistiske författare med suveräna, men negligerade, romaner som *Gökmannen*, *Den galopperande svensken* och *Den store Blondino* bakom sig. Under många år blev hans romaner inte ens recenserade på de stora kultursidorna. Trots det fann Dahl-

ström en tillräckligt stor läsekrets för att ekonomiskt motivera en regelbunden utgivning, vilket är anmärkningsvärt eftersom det inte handlar om någon lättmalt eller lättsåld litteratur.

Dröm och dagdröm

Den nya romanen *Stilla dagar på floden* ansluter till de tidigare alstrarna i Dahlströms surrealistiska svit (han har också skrivit självbiografiska böcker). Huvudpersonen, som denna gång heter Erik Svenningsson, är i allt väsentligt densamma som i tidigare böcker. Det är en person som bejaktar både drömmen och dagdrömmen, som förhårlig lidelsen, mystifikation, det svarta skratret, suget från avgrunden, som försöker komma åt den verkliga tanken bortom förfärd, estetik och moral och som framför allt ställer till skandal.

Man kan säga att Dahlströms protagonist helt enkelt gestaltar surrealismens grundläggande idéer. Det skandalösa (och humoris-

tiska) inslaget består framför allt av deras totala egoism kombinerat med en eminent förmåga att med poetisk retorik få denna att framstå som höjden av altruism. På så sätt är Dahlströms figurer besläktade med andra tjockmagade egon som Piratens Tom Ancker och J. Kennedy Tooles Ignatius.

Musikforskare

I fallet Svenningsson är det fråga om en musikforskare som reser runt i världen och dokumenterar utdöende folkmusik. Han har ambitionen att komma ifrån musikforskningens föräldrade konventioner och vill skriva en en fackbok som vädrar ut ordentligt i modersmålsbyggnaden och som helt skiljer sig från den ordinära avhandlingens långsamma lunkande och sega eftertänksamhet. Han hamnar i Sydamerika som kapten på en hjulångare där den sedvanliga dagdrömmen - fylld av erotisk och bisarra figurer - tar vid.

Det är inte någon Dahlström i toppform som skrivit *Stilla dagar på floden*. Hans författarskap har mattats något på senare år. Men Dahlström är vid 74 års ålder fortfarande en lysande stilist.

PETER ELMUND